

O. Radchuk. Research into the notion absence in humanities. – Article.

Summary. Abstract notion absence has associations and metaphoric interpretations not just in a lingual aspect but is actively used in all humanities which are both similar and different in reference to the notion absence. With literary critics, philosophers, psychologists and representatives of some arts a certain correlation between the notions absence and emptiness is clearly traced.

Key words: notions absence and emptiness, linguistic, literary, philosophic, notions.

УДК 811.161.2:81.373.72:070

В.Р. Розумна

старший викладач кафедри української мови
Державний університет телекомунікацій,
м. Київ, Україна

КОМБІНОВАНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НОВОГО ЗАПОВІТУ В МОВІ УКРАЇНСЬКИХ НЕРЕЛІГІЙНИХ ДРУКОВАНИХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Анотація. У статті проаналізовано комбіновані перетворення біблійних фразеологізмів української мови, зокрема новозавітизмів, у текстах нерелігійних друкованих засобів масової інформації; звернено увагу на роль трансформацій фразеологізмів Нового Заповіту в мові нерелігійної преси.

Ключові слова: біблійні фразеологізми, біблеїзми, новозавітні фразеологізми, новозавітизми, трансформація фразеологізмів, нерелігійні друковані ЗМІ.

Постановка проблеми. Фразеологія відіграє важливу роль у складному процесі людського мислення та світовідчуття. Вона є джерелом глибокого пізнання матеріального життя суспільства, поглядів і суспільної практики народу.

До складу фразеології входять біблеїзми – словосполучення, цитати (речення) або слова достеменно встановленого біблійного походження. Вони не є самостійною групою, яка живе за своїми законами та правилами. Навпаки, вони взаємопов'язані з мовною системою, відчують її зміни та своєрідно реагують на них. Біблійна фразеологія є невід'ємною частиною українського національного світогляду, тому в процесі функціонування зазнає впливів і трансформацій, що відображають особливості українського колориту та характеру.

Популярність Біблії та звертання до біблійних текстів підвищили активність використання біблеїзмів у художніх і публіцистичних текстах, що й зумовило актуальність нашого дослідження. Явище перетворення саме фразеологізмів Нового Заповіту, на жаль, достеменно не вивчене, унаслідок чого виникають певні труднощі в процесі їхнього дослідження.

Мета статті – проаналізувати комбіновані перетворення біблійних фразеологізмів української мови, зокрема новозавітизмів, у текстах нерелігійних друкованих ЗМІ, з'ясувати роль трансформацій фразеологізмів Нового Заповіту в мові нерелігійної преси.

Явище трансформації фразеологічних одиниць у художньому мовленні вже тривалий час привертає увагу дослідників. Різні аспекти функціонування та перетворення фразеологізмів у текстах засобів масової комунікації розглядають С.П. Коновець [9], Н.Г. Скиба [14]. У працях Н.А. Голубевої [4], А.О. Савенко [12] висвітлено функції фразеологізмів у контексті прецедентності. Явища трансформації фразеологічних зворотів у художньому тексті широко проаналізовано в дисертаційній роботі Л.Б. Давиденко [7]. Про символічність фразеологізмів християнського походження, їхні зміни та трансформації внаслідок переосмислення реципієнта зазначає Л.І. Шевченко [16].

У сучасній науковій літературі для характеристики трансформації фразеологічних одиниць використовуються різні терміни: фразеологічні видозміни, перетворення, модифікації, дефразеологізація. Поняття фразеологічної трансформації також по-різному тлумачиться мовознавцями. Т.С. Гусейнова стверджує, що будь-яке відхилення від загальноприйнятої норми, закріплене в лінгвістичній літературі,

а також «імпровізовану зміну в експресивно-стилістичних цілях» слід вважати трансформацією фразеологізму [6, с. 430]. І.В. Арнольд під модифікацією, або трансформацією, фразеологізмів розуміє такі «релевантні зміни в лексичному складі, синтаксичній структурі, семантиці, за яких узуально-стала форма фразеологізму протиставляється його оказіональній формі» [1, с. 89]. Н.О. Бойченко трансформацією стійких сполук називає такі зміни, які викликані їх актуалізацією в особливих контекстуальних умовах, що увиразнюють повідомлення шляхом вираження експресивної інформації [2].

Творча трансформація біблійних одиниць зумовлена виконанням певних стилістичних завдань. Залежно від ставлення авторів до мови та до описуваної проблеми відбувається відбір певних стилістичних засобів, серед яких є й оказіонально перетворені стійкі сполуки, основне призначення яких – підсилити виразність контексту, його гумористичне або сатиричне звучання. О.В. Кунін зазначав, що в разі оказіонального вживання фразеологічних одиниць можливі заміна компонентів, уклінювання слів і перемінних сполучень, часто ускладнене лексичними змінами, додавання перемінних компонентів, синтаксична деформація, ускладнена вклінюванням і лексичними змінами. У разі оказіонального вживання фразеологічних одиниць у певних контекстах вони дають додаткову інформацію, обсяг якої вимірюється ступенем відхилення від їхнього звичайного вживання [10, с. 10].

Цікаво відзначити, що серед науковців немає єдиної думки про способи трансформації фразеологічних одиниць. Одні дослідники не розмежовують семантико-стилістичні зміни та структурні перетворення [15], інші пропонують класифікацію тих видів трансформації, що найчастіше використовуються в публіцистиці [5]. Існують праці, у яких до розгляду беруться або лише структурні трансформації [13], або лише структурно-семантичні [7]. Для класифікації видів фразеологічної трансформації деякі вчені не беруть до розгляду такий важливий тип трансформації, як контамінація фразеологічних одиниць [5]. Проте, незважаючи на відмінність у класифікаціях прийомів фразеологічної трансформації, більшість дослідників виділяють два типи трансформацій – семантичний і структурно-семантичний. Останній, зі свого боку, поділяється на лексичну субституцію, кількісні та якісні зміни, пов'язані з розширенням (нарощенням / поширенням фразеологізму) або звуженням (усіченням чи еліпсисом і фразеологічним натяком чи компресією фразеологічної одиниці), комбіновані зміни або контамінацію фразеологізмів, цитацію або квазіцитацію й алюзійне цитування [14]. У нашому дослідженні ми зосередимо увагу саме на комбінованих перетвореннях фразеологічних одиниць Нового Заповіту, адже такі контекстуальні модифікації фразеологізмів не завжди обмежуються лише одним способом. Особливість цього стилістичного прийому полягає в тому, що під час його реалізації може одночасно використовуватися різна кількість простих способів у різноманітних сполученнях і комбінаціях. Це дозволяє творчо використовувати фразеологічні звороти, зацікавлювати реципієнта, створювати асоціативний елемент, за допомогою якого пам'ять читача знаходить потрібну інформацію, пов'язуючи змінний елемент із первинним.

Під час аналізу ілюстративного матеріалу були виявлені випадки поєднання двох різних видів трансформацій, зокрема синтаксичної та зміни кількості компонентів, наприклад: «Спочатку було слово. Естонців» [УМ № 47 (5040), п'ятниця – субота, 15–16 квітня 2016 р.]. У поданому прикладі зустрічаємо парцеляцію (вид синтаксичної трансформації) та додавання нових елементів до структури фразеологізму (структурну модифікацію).

Новозавітизм «не хлібом єдиним буде жити людина» у газетному тексті, зокрема в заголовку, реалізувався по-новому: «Не хлібом єдиним... А ще й картоплею...» [ДТ № 10 (256), 19 березня 2016 р.]. Можемо стверджувати, що новостворений фразеологізм поєднав у собі два види одного типу модифікації: усічення (еліпс) і розширення фразеологічної одиниці за допомогою «додавання до її складу нових компонентів» [11, с. 130].

Яскравим прикладом комбінованої трансформації може також слугувати приклад: «Не сотвори собі... гаранта» [ДТ № 3 (249), 30 січня 2016 р.], що утворився внаслідок заміни компонента фразеологізму, яка має пряме значення, та редукції кінцевого елемента багатокомпонентної фразеологічної одиниці (пор.: «не сотвори собі кумира»).

Алюзійне цитування також використовується для творення фразеологічних трансформацій, причому цитата-алюзія або певний натяк на оригінальний текст може використовуватися лише тоді, коли її зможе розпізнати реципієнт. У газетному тексті фразеологізм «Хто візьме меч – від меча і загинуть» трансформувався в «Хто з автоматом прийде...» [УМ № 57 (4689), п'ятниця – субота, 18–19 квітня 2014 р.], а слова Ісуса Христа з Нагірної проповіді «Блаженні миротворці, бо вони синами Божими назвуться» (Мт. 5:9) по-новому відобразилися в такому газетному заголовку: «Блаженні миротворці... Верховна Рада запросила міжнародну операцію в Україну» [УМ № 38 (4865), четвер, 19 березня 2015 р.].

У вищевказаних фразеологічних одиницях можемо простежити поєднання алюзійного цитування й усичення кінцевих компонентів.

Ілюстративний матеріал дає підстави стверджувати, що саме редукція фразеологічних одиниць найчастіше використовується в комбінованих трансформаціях. Вона робить висловлювання виразнішими, надає висловленому більшій окресленості. Модифікація звичайної моделі фразеологізму надає нового забарвлення стилістичному функціонуванню фразеологічної одиниці в контексті. Новозавітизми, що зазнали комбінованих перетворень, викликають у читача різні асоціації й уявлення, вражають своєю незвичністю та посилюють експресивність утворених зворотів.

Будь-яка фразеологічна трансформація відбувається з метою створення певного ефекту. Деформації семантики й структури фразеологічних одиниць націлені на те, щоб «оживити, посилити їхню виразність. Головною причиною будь-якої трансформації фразеологізмів є конкретизація їхнього значення, намагання пов'язати семантику, емоціональне і стильове значення з конкретними, неповторними умовами контексту» [3, с. 112].

Модифікації біблеїзмів зумовлені екстралінгвальними чинниками. Зміна суспільних орієнтирів і норм, поява нових явищ і потреба в їхньому найменуванні, посилення експресивних функцій мови зумовили переосмислення фразеологічних одиниць.

Сутність викладеного свідчить про існування процесу семантичного переосмислення біблеїзму, відкидання його морально-дидактичних норм, спрямованого на найменування простих життєвих реалій. Унаслідок трансформації біблеїзм стає органічною частиною тексту, тісно поєднується з його лексичним оточенням, стаючи з ним одним цілим. Перетворені фразеологізми актуалізують свої потенційні властивості, продукують додаткові значеннєві відтінки. У процесі постійного вживання фразеологічна одиниця втрачає значною мірою первинну експресивність: «оказіональне вживання – стилістичний прийом, який дозволяє надати фразеологізму новизни, яскравості та реалізує його потенційні виразні якості» [8, с. 90]. Спостерігається небажана тенденція – перетворення біблеїзмів у штампи. Знищення високого стилю мови, зверненої до Бога, знизило стилістичний рівень, збіднило виразові можливості мови й зосередило увагу на банальному «засобі спілкування».

Висновки дослідження. Біблія – плідне джерело, що надзвичайно широко використовується для поповнення фразеологічного фонду більшості мов світу, особливо тієї його частини, де поширене християнство. Новозавітні фразеологізми становлять важливий і цікавий розділ фразеології української мови, оскільки, з одного боку, є частиною її фразеологічної системи і набувають всіх диференціальних ознак фразеологічної одиниці, а з іншого – мають низку специфічних ознак, зумовлених їхнім походженням і особливою семантикою, а також стилістичною характеристикою та певними функціями в мові.

Частотність появи біблеїзмів у газетному тексті залежить від жанру та тематики публікації. Загалом, більше фразеологізмів уживається в аналітичних статтях, які є всебічним і неупередженим дослідженням автора будь-якої ситуації. Найчастіше такі статті висвітлюють економічні, політичні та соціальні процеси. Незважаючи на те, що обсяг текстів більший, ніж заголовків, новозавітні фразеологізми найчастіше зустрічаються в заголовках. Трансформація новозавітизму використовується для підвищення емоційно-експресивного навантаження, логічного виділення й акцентуації уваги читача.

Використані скорочення:

ДТ – газета «Дзеркало тижня»

УМ – газета «Україна молода»

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка : учебное пособие. Москва, 1990.
2. Бойченко Н.О. Стійкі дієслівні сполуки у публіцистичному тексті: типологічні ознаки та експресивний потенціал : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2002. 19 с.
3. Вакуров В.Н. Основы стилистики фразеологических единиц. Москва, 1983. 175 с.
4. Голубева Н.А. Прецедентные единицы в грамматике: традиции и новаторство. *Высшее образование сегодня*. 2008. № 5. С. 47–49.
5. Горлова В.В. Фразеологизмы как средство выразительности на страницах газет. *Русский язык в школе*. 1992. № 5/6. С. 35–37.
6. Гусейнова Т.С. Трансформация фразеологических единиц как способ реализации газетной экспрессии. Академия, 1997. 439 с.

7. Давиденко Л.Б. Синтаксичні функції і структурно-семантичні модифікації фразеологічних одиниць : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02. Київ, 1992. 23 с.
8. Зимин В.И. Семантические и формально-структурные варианты фразеологических единиц. *Исследования по русскому языкознанию* : труды ун-та Дружбы народов им. Патриса Лумумбы. Москва, 1970. С. 76–104.
9. Коновець С.П. Комунікативно-прагматичні особливості актуалізації фразеологізмів у дискурсі сучасної преси (за матеріалами іспанських періодичних видань) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05. Київ, 2002. 19 с.
10. Кунин А.В. Фразеологические единицы и контекст. *Иностранные языки в школе*. 1971. № 5. С. 2–15.
11. Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної української мови. Київ, 1992. 248 с.
12. Савенко А.О. Прецедентні цитати як різновид дискурсивної фразеології. *Studia germanica et romanica. Серія: іноземні мови, зарубіжна література, методика викладання*. Донецьк, 2009. № 1. С. 141–148.
13. Сербенська О.А. Трансформація фразеологічних одиниць у мові газети. *Вісник Львів. ун-ту. Серія журналістики*. 1978. Вип. 10. С. 72–77.
14. Скиба Н.Г. Активні фразеотворчі процеси в українській публіцистичній і художній прозі кінця ХХ – початку ХХІ ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2005. 20 с.
15. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка. Москва, 1985. 160 с.
16. Шевченко Л.І. Інтелектуальна еволюція української літературної мови: теорія аналізу : монографія. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Український університет», 2001. 478 с.

В.Р. Розумна. Комбинированное преобразование фразеологических единиц Нового Завета в языке украинских нерелигиозных печатных средств массовой информации. – Статья.

Аннотация. В статье проанализированы комбинированные преобразования библейских фразеологизмов украинского языка, в частности фразеологизмов Нового Завета, в текстах украинских нерелигиозных печатных средств массовой информации; обращено внимание на роль трансформаций фразеологизмов Нового Завета в языке нерелигиозной прессы.

Ключевые слова: библейские фразеологизмы, библеизмы, фразеологизмы Нового Завета, трансформация фразеологизмов, нерелигиозные печатные СМИ.

V. Rozumna. Combined transformations of the New Testament phraseological units in the irreligious Ukrainian print media. – Article.

Summary. The article analyzes the phenomenon of biblical phraseological units' combined transformations in particular phraseological units of the New Testament origin in the irreligious Ukrainian print media. The certain attention is given to the role of the New Testament phraseological units' transformations in the irreligious press.

Key words: biblical phraseological units, phraseological units of the New Testament origin, transformation of phraseological units, irreligious print media.